

מהמתחדש והמתרחש

שם עולם

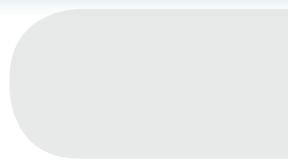
גיליון מס' 2
ניסן תשע"ב
April 2012

אזכור את הדרך
אזכור את הבית

6

8 מנהיגות רבנית בימי השואה 19 ורוח אלוקים מרחפת

כמו חלוקת יום הזיכרון ומולו יום עצמאות, חירות וגאולת מצרים של פסח מול עבדים היינו של ליל הסדר. תודעת זיכרון השואה ראוי שתצוין בשני מועדים: ביום השואה דרך ההיכרות עם הטרגדיה האיומה שהתחוללה לעמנו, ובמהלך כל השנה כמוטיב שונה - מוטיב של התמודדות ערכית, רוחנית ומוסרית של האדם בתוך עולם כה שטני ומנוכח. נלמד, נתייחד ונתוודע לעובדות - ביום השואה. נחיה ונטמיע בתוכנו את גבורת השואה - במהלך השנה. עלון זה, המוסיף עוד נדבך להיכרות עם פעילותינו השוטפת, המחקרית והחינוכית, מסייע ובונה בתוך החברה שלנו נדבך של זכרון. נדבך זה, פותח צוהר לאשר מתחולל בין כותלי המכון בהיבטים השונים, הופך אתכם כקוראים לשותפים גמורים.

בידידות ובברכה,
לימי חרות וגאולה
הרב אברהם קריגר

ההיסטוריה היהודית

מורכבת מרגעי אור וחושך, מתקופות חירות ועבדות ומתקופות של ראש ומתקופות של זנב, לדאבוננו. תקופות השפל רבו והתארכו מעבר לתקופות הגאות, אולם עמנו לא נפל ברוחו ולא איבד את תקוותו בשל כך. זאת, בעיקר מתוך ההכרה כי גם בתקופת השעבוד והשפל, ההשפלה וההתנכלות בקע אור עצום של רוחו הפנימית של העם כשהביטוי לרוח זו בא בפריצה רוחנית וספרותית ובהתפתחות מערכות פנים-יהודיות של עזרה וסיוע בדמות חברות וארגוני חסד ועשייה. רוח זו הובילה ליכולת לראות אור באפילה. חודשי ניסן-אייר הם גילום המטולטלת הזו: שעבוד וחירות, שואה ועצמאות. זיכרון לנופלים והחיים שבוקעים מהקרבתם - יום השואה עדיין לא התייצב והציב אמירה דואלית, אמירה של יום המסמל את החורבן, השנאה והרוע שהגישו מכל צד, אך גם אמירה של יום המשקף צלם אדם מיטבי, יום בו מתבררים לנו עוצמות נפש והקרבה הדדית שבקעו מכל עבר. ייתכן ויש צורך להבדיל ולחלק בתודעת זיכרון השואה,

הרב אברהם קריגר
ראש המכון

תגובות חיוביות

רבות שקבלנו בעקבות הוצאת מידעון הביכורים של 'שם עולם', שיקפו לנו מעל הכול עד כמה קיים צורך לשתף את הקוראים בעשייתנו הרבה והמגוונת של המכון ובחידושי המחקר והתיעוד בהם הוא עוסק. במידעון זה נחשף לחדשות המכון מהחודשים האחרונים - כנס לציון יום השואה הבינלאומי שעסק בלכידתו של אייכמן והבאתו למשפט צדק בישראל "כנגד שישה מיליון קטגורים שנשארו שם"; מסע מעגלים של המכון שהינו מסע של התמודדות וזהות במציאות של כיליון ורוע; למאמר העוסק בנושא: קווים לדיוקנה של מנהיגות רבנית בימי השואה ודן בהבחנה בין צד של עשייה רבנית לבין צד של רב הפועל כמנהיג. כמו כן, במידעון זה - הצצה מרתקת לארכיון 'שם עולם' וחשיפה ליומני יוריסטה המספרים על החיים במסתור, ביקורת ספרים ועדכון על האירועים המרכזיים שהתרחשו בחודשים האחרונים במכון. בנוסף למדורים אלו נחנך מדור חדש הנקרא: "והארץ היתה תוהו ובהו וחשך על פני

אורית חרמון
עורכת

תהום ורוח אלוקים מרחפת...". ובו נציג דברי הגות ורוח שנכתבו בתקופת חושך ותהום. מידעון זה יוצא לאור לקראת חג הפסח, חג החירות, חג שעם ישראל שמר עליו באדיקות גם כשהיה בתוך התופת וייחל ליציאה מעבדות לחירות. לאחר השואה סיכמה חוה בורנשטיין-הרמן בחרוזים את חג הפסח שעברה במחנה רינקדורף:

"...חזקה רוחנו מכל הגדרות המחושמלות - קיווינו, שנצא בעזרת ה' מעבדות לחרות. עתה ידעת: רוחנו האיתנה בעמק הבכא, לא שלנו היתה כי אם של ישראל סבא, ופתנו החרבה, הטבולה בדמעות, היתה ותהיה הכשרה שבמצות, שאכלתי מימי."

בברכת חג חירות שמח
לכל קוראינו ומוקירינו
אורית חרמון

4 מהבית ברחוב גריבלדי לישראל 2012

6 חדשות מכון 'שם עולם'

8 מנהיגות רבנית בימי השואה

14 לוח אירועים

18 הצצה לארכיון

19 בקורת ספרים

19 ורוח אלוקים מרחפת

ראשי אגודות יידי 'שם עולם':

מר יהורם גאון
ראש אגודת היידיים הישראלית

הרב צבי ויינרב
נשיא אגודת היידיים ארה"ב

מר מאיר בליסקא
ראש אגודת היידיים N.Y.

מר בובי רכניץ
ראש אגודת היידיים L.A.

עורכת: אורית חרמון
מערכת: הרב אברהם קריגר, אורית חרמון
עריכה לשונית: אורי פרידמן
גרפיקה: סטודיו בת-עמי

בתצלום השער: פסל 'צריה לדורות שמעון רוניק. מתוך תערוכת הפסלים במכון צוות בכיר של המכון: הרב אברהם קריגר ראש המכון, הרב משה חבה אגף חינוך, אורית חרמון יועצת פדגוגית מתודית, פרופ' גדעון גריף היסטוריון בכיר, מרים אריאל אגף ארכיון
צוות המכון: צוות חוקרים, צוות אגף חינוך צוות ארכיון צוות כללי, בנת שרת לאומי

שם עולם
SHEM OLAM
מכון שואה ואמונה

מכון שם עולם - לחינוך תיעוד ומחקר כפר הרואה ע"י חדרה 38955
טל: 04-6301637, פקס: 04-6365929 • shemolam@shemolam.org.il
www.shemolam.org.il

3

2

לישראל 2012

מהבית ברחוב גריבלדי

כנס לציון יום השואה הבינלאומי

התנהלות חייהם של העדים.

השרדות מיום ליום

את הערב סיימה, עורכת הדין, גב' תמי רוה-האוזנר, בתו של התובע הראשי ממשפט אייכמן, גדעון האוזנר. היא סיפרה לקהל שבניגוד למשפטי נירנברג שהסתמכו על מסמכים, אביה רצה להביא למשפט עדים חיים. מציאת עדים הייתה משימה לא קלה לאור העובדה שניצולי השואה לא התקבלו בקבלת פנים חמימה על ידי הצברים כאן, שלא יכלו להאמין לסיפור הבלתי אנושי שלהם. בקהל ישבו מיכאל גולדמן שהיה עוזרו של האוזנר במשפט וכן בנו של אחד העדים הראשיים במשפט, יחיאל דינור (ק.צטניק). עדותו של דינור על אושוויץ - פלנטה אחרת, הפכה לאחד הסמלים החשובים של המשפט.

רוה-האוזנר סיימה את הערב במסר חד ומשמעותי שאביה אמר לה על משפט אייכמן וברצונה לשתף את הקהל: חלק גדול ממטרת המשפט היה עבור בני הנוער בארץ שילמדו, יפנימו ויבינו שאילו עוזי ויאיר הצברים היו באושוויץ - הם היו עולים למשפחות. ואילו שלמה ואברהם היו כאן - הם היו מקימים מדינה! הגבורה האמיתית היתה ההישרדות מיום ליום.

ולחשיבה. דוגמה לכך מסיפורו של עד אחד, פרופ' ישראל גוטמן. במשפט אייכמן התבקש לספר על אושוויץ והוא סירב והשיב: "אני מוורשה ואני מוכן לדבר רק על המרד והלחימה בוורשה ולא על אושוויץ". אך כעת, כאשר התבקש לדבר אל בני הנוער שיציגו את דמותו ודמות חבריו בסרט, פרץ בבכי ואמר לנוער שבעצם הגבורה האמיתית היתה זו של האם שדאגה לילדיה... וזו של האדם שהתעלה על עצמו ושמר על צלם אנושי.

בסרט נוצר חיבור בין העדים לבין התיאטרון הירושלמי - "המרתף". על ידי משחק בתיאטרון מנסים להחזיר את ה'נוער בסיכון', שהוא למעשה, נוער מנותק חברתית, למעגל החברתי בישראל. בסרט רואים את האינטראקציה הנוצרת בין אותם בני נוער לבין ניצולי השואה שאת דמויותיהם הם עומדים לגלם. ניתן להבחין בתובנות החיים הצפות ועולות על ידי אותם חיבורים ומשנות את זווית ההסתכלות של בני הנוער. זווית ההתבוננות אשר מראה כי ההתמודדות בשואה - היא בעצם הסיפור! זו גם התפיסה התמציתית של מכון 'שם עולם'. סיפור השואה הוא המצפן האישי-לאומי ואנושי, בשאלות מוסר, ערכים, רווחה וחברה כפי שקרה לאותם בני נוער שנחשפו לתובנות ולערכים של

בארגנטינה והבאתו למשפט בישראל שמענו מפי מר רפי איתן, שר וח"כ לשעבר שהיה איש המוסד ומפקד המבצע ללכידתו של הצורך אייכמן. על גיבורי המוסד אמר מר רפי איתן כי רובם, כמו גם רוב רובה של פעילותם, נשארים עלומים ורוב הציבור אינו נחשף אליהם לעולם. נדמה כי אנשי המוסד עונים להגדרה שנתן בהקשר אחר וינסטון צ'רצ'יל: "מעולם לא היו רבים כל כך חייבים הרבה כל כך למעטים כל כך". רפי איתן סיים את דבריו תוך הקשר לנושא הכנס: "לכדנו את אייכמן והבאנו אותו למשפט צדק בישראל כנגד שישה מיליון קטגורים שנשארו שם".

בהמשך הערב הוקרנו בפני הקהל מספר קטעים מתוך הסרט הייחודי "עדי אייכמן" בהפקת 'שם עולם' וביה"ס לתקשורת 'מעלה' בירושלים, שעדיין לא עלה לאקרנים. כאשר החלו לעבוד על הסרט, לפני כשנתיים, שרדו רק 14 מתוך 110 העדים שהעידו במשפט אייכמן. בסרט מופיעים עדים שחשפו בעדותם במשפט אייכמן, את גודל הזוועה שעברו בשואה. אותם עדים מצולמים כחמישים שנה אחרי המשפט עם תובנות על התכנים שהם רואים לנכון להדגיש, להעביר ולספר לדורות הבאים כיום. למעשה, מתחולל אצלם שינוי דרמטי, החייב לעורר לדיון

לאת, אדם לרעהו. הרוח הכללית מעיד כי אנו קשורים לעברנו ואיננו מנותקים ממנו. כמו כן, הוסיף הרב קריגר כי סיפור השואה משולב בכל הווייתנו, בתוך הנרטיב הישראלי הקיים והמתהווה שהובל עד המשפט ובו סיפור ניסיון ההשמדה של עם ישראל. השלב הראשון הינו שלב ההכחשה שבו העם שבונה את עתידו - מתכחש לעברו. השלב

מקום זה, בו אני עומד לפניכם, שופטי ישראל, ללמד קטגוריה על אדולף אייכמן - אין אני עומד יחידי. עמדי ניצבים כאן בשעה זו שישה מיליון קטגורים, אך הם לא יוכלו לקום על רגליהם, לשלוח אצבע מרשיעה כלפי תא הזכיות ולזעוק כלפי היושב שם: אני מאשים! מפני שעפרם נערם בין גבעות אושוויץ ושדות טרבלינקה, נשטף בנהרות פולין וקבריהם פזורים על פני אירופה לאורכה ולרוחבה. דמם זועק, אך קולם לא יישמע. אהיה על כן אני להם לפה ואגיד בשמם את כתב האישום הנורא. כך התחיל היועץ המשפטי לממשלה, מר גדעון האוזנר ז"ל, את נאום הפתיחה שלו כתובע במשפט אייכמן לפני 51 שנים וכך גם פתח בדברים הרב שמחה אריאל ממכון 'שם עולם' את הכנס לציון יום השואה הבינלאומי של מכון שם עולם באוניברסיטת תל-אביב.

השואה כמצפן של רוח ואנושיות

נושא הכנס היה 'מהבית ברחוב גריבלדי לישראל 2012' - מבט אישי וייחודי על מבצע לכידתו של הצורך אדולף אייכמן והבאתו למשפט בישראל. הרב אברהם קריגר, ראש מכון 'שם עולם', הדגיש בדבריו שנשא בכנס כי משפט אייכמן הוא הוכחה לכך

1

הבא הוא השלב בו אנו נחשפים למימד החבוי בשואה - זהו שלב המשפט. המימד שבתוך צל המוות, בתוך שטניות רוע וכליון. יחידים וקבוצות חווים את אותם מעשים קטנים אך עצומים, המבטאים את העוצמה שבהתמודדות, עוצמת האמהות שהקרינו לילדיהם, אחות

- 1. הרב אברהם קריגר, ראש מכון 'שם עולם'
- 2. השר לשעבר, מר רפאל איתן.
- 3. עו"ד גב' תמי רוה-האוזנר

פסל הצבר

למסע של רוח והתבוננות. דוגמאות לנושאים בהם אנו עוסקים במסע: דילמות מנהיגות בשאלות גורליות, זהות יהודית, מזהות אישית לזהות לאומית, ערבות ועזרה הדדית, דילמות ערכיות ומוסריות, זהות אנושית וכבוד המת.

עידן אופטובסקי - מנחה שם עולם

הנושאים בהם אנו עוסקים במסע - ממוקדים תחילה לתקופת השואה, ולאחר מכן אנו מרחיבים את העיסוק בהם ומקשרים אותם לתקומת החברה הישראלית בשלביה השונים: ליישוב הארץ טרום השואה, להקמת המדינה, למלחמות ישראל ולשאלות אקטואליות העולות היום.

מסע מעגלים

את תודעת השואה ולחשוף בפני הנוער היבטים ומשמעויות הטמונים בשואה-ברורים. מתוך כך, נבנתה בשם עולם לפני שנים **מסגרת למסע משמעותי שנקראה "מסע מעגלים" בארצנו**. ייחודיותו של מסע שכזה בארצנו אינה בשימוש של אותם מוטיבים עוטפים ומדברנים הקיימים במסעות לפולין, קרי: רגש, ניתוק, ואקום ובניית יחידה אנושית, אלא בבניית מסע בעל מבנה ותוכן שונים לחלוטין, שכל כולו עומק וליבון. מסע החושף ומנתח את מעייני הרוח ותעצומות הנפש בעת מבחן גורלי לחיים. מסע לימודי מעמיק על מאבק בין עולם האמונה והאידיאות, הערכים, המוסר והזהות היהודית - לבין מציאות שכולה כיליון, רוע, עכירות וניווט. זהו מסע המתבונן וחושף את הזהות וההתמודדות, בין רוח אלוקים ואדם לרוח בהמית חסרת ערך.

הפעילות על פי רוב, מתמקדת בכל יום - כחצי יום במכון 'שם עולם' וכחצי יום בנסיעה לאתרים שונים ומפגשים עם דמויות בעלות משמעות וערך למסע וכדו', בהתאם לפעילות שנבחרה על ידי צוות ביה"ס. כאתגר חינוכי, אנו מציעים לנערים ולנערות שהחליטו כיחידים או כמוסד חינוכי להקדיש שלושה ימים לפרק היסטורי קשה זה, החושף בפניהם עוצמות נפש ורוח ומציב בפניהם את השואה כמצפן להתמודדות בעולם של סתירות וניגודים. למסע ניתנת זווית של **העמקה**. העמקה המקנה לתלמיד חשיפה להיבטים של התמודדות בשואה ויכולת להעמיק בהיבטים נוספים וברבדים שונים, תוך ניצול העובדה שאיננו "משעובדים" למסע גיאוגרפי של זמן ומקום, והמסע הופך

"מסע מעגלים" בארצנו

מסע של התמודדות וזהות במציאות של כיליון ורוע

המילה **שואה** מעוררת אצלנו משוואה לסבל, רוע, השמדה, רעב, אבדן הצלם ועוד. הדבר בא לידי ביטוי אף במסעות הנוער לפולין המתייחדים בלימוד היסטורי-תרבותי מתוך ריכוז רגשי ופרצים אמוציונאליים אליהם חוברת הכרות עם עולם יהודי שאיננו עוד. בקבוצות ובצוותים מעמיקים ייחשפו התלמידים אף לשאלות: רוח, אמונה ואדם - מהם?

אולם יש צורך להכיר בקושי ההולך וגובר

יהודה דויטשר - איש עדות

לכל תלמיד ותלמידה, להצטרף למסע שכזה הן משיקול כלכלי והן משיקול של תפיסת עולם. כשמאידך, הצורך והנחיצות להנחיל

וחברים כה רבים שאין ספק שהם אלו שמהווים עבורו אחוז לא קטן מההשראה לכישרונו העצום בפיסול ואמנות. סיים את הערב בהתרגשות שמעון רזניק באומרו: "לכל אדם יש שם, יש זהות. כל המקיים נפש אחת בישראל - כאילו

האמן עם פסל הצבר

קיים עולם מלא. בהתאם לכך, כל אחד אמור להיות ערב לגורל זולתו. אבי הינו ניצול שואה ששתק כל השנים, אך נפשו הנסערת דיברה. בתערוכת הפסלים שהצגתי מולכם - הפסלים יצרו אותי. שנתיים שאני פיסלתי אותם בלי שליטה. הפסלים יצאו ממני". רזניק הודה לרב קריגר, ראש המכון ונעמי מורגשטיין, אוצרת המוזיאון על האכסניה והעזרה בהקמת התערוכה, וסיים בציטוט מתוך דבריו של בנימין פונדן (אקסודוס, נרצח באשוויץ, 1944): "זכרו רק כי הייתי חף מפשע וכי, כמוכם, בני תמותה של יום זה, גם לי היו פנים של זעם ושמחה ורחמים, פשוט מאוד, פנים של בן אדם!".

רגעים ולא כולם צלחו רגעים אלו. הדילמה הייתה כל רגע מול העיניים - האם להיכנע או לא. ההתמודדות הרוחנית הייתה בכל רגע נתון. התמודדות רוחנית בכל זווית- בציור, בפיסול, באמנות, בהגות, באמונה ובדעת".

"בתערוכת 'שורשים מרחב התבוננות' עומדת מולי תמונה אחת", המשיך הרב קריגר בדבריו, "שהחומר שממנה צוירה היה מיץ גזר. בשנת 1942 קבלו בנוסף לפת לחם הזעומה, סלק לבן וגזר. האומן בחר בגזר ששיביע את רוחו ולא את גופו. היצירה היא הביטוי העז ביותר לרוח האדם - אז ועתה. היצירות של רזניק אינן סתם אמנות. הן אמנות של התמודדות. בערב זה אנו רוצים להוקיר תודה לשמעון רזניק", סיים הרב קריגר את דבריו.

מקהלת השרונים מרמת השרון הופיעה בפני הקהל והנעימה את זמנו בניצוחו של מר יעקב הולנדר. שמעון רזניק הוא אחד ממשנתפי המקלה והם באו לכאן להשתתף בערב תרבותי מלא עוצמה. ערב הוקרה לאיש אחד שעטוף במשפחה

אזכור את הדרך אזכור את הבית

תערוכת פסלים | שמעון רזניק

בחודש שבט התקיימה במכון 'שם עולם' חנוכת תערוכת הפסלים של האומן שמעון רזניק. רזניק חשף את פסליו בערב זה לקהל הרחב לאחר שטרם ועמל עליהם במשך שנתיים. הפסלים, עבודתו המופלאה של רזניק ורבת העמל, ניתנו על ידו כתרומה למכון 'שם עולם'.

"מדוע שמעון מצא לנכון למצוא אכסניה לפסליו דווקא במכון 'שם עולם' אשר בכפר הרא"ה בעמק חפר?" תהה הרב קריגר בקול מול קהל רב שמילא עד אפס מקום את האולם.

"שואה במכון 'שם עולם' הינה התמודדות. התמודדות של משפחה עם כיכר לחם שבועי. התמודדות של רעב מתמשך ומאבק לילי קבוע עם עצמך לא לפרוס פרוסת לחם דקיקה מהמזווה. מאבק קטן של אדם שהתמודד כך מאות מיליוני

שמעון רזניק בתערוכת הפסלים

קווים לדיוקנה של מנהיגות רבנית בימי השואה

הרב אברהם קריגר

שמעוניתה של המנהיגות הרבנית בשואה ופעולתה מהוות נדבך מתוך הבנת העולם הרבני, המתהווה והבונה את הנהגתו מאז חורבן בית המקדש וגלות ישראל מארצו. עולם זה עובר שינויים מופלגים כמה וכמה פעמים במהלך ההיסטוריה, ומאה וחמישים השנים שקדמו לשואה (ראשית המאה ה-19), הינם ודאי תקופה משמעותית במהלך היסטורי זה, כאשר הם טומנים בחובם יסודות ראשוניים להבנת העולם הרבני בשואה. במאמר זה חפץ אני לעסוק בשני תחומי עשייה רבניים: האחד, בו הפך הרבני בא לידי ביטוי, אך הפך המנהיגותי פאסיבי לחלוטין. ותחום העשייה השני, בו הפך הרבני בא לידי ביטוי בד בבד עם הפך המנהיגותי. בתחום העשייה הראשון נמצא דמות המקרינה כוח ועוצמה אמונית, מעודדת את הקהילה הדתית ומנסה לשמר שרידות דתית דרך פסיקה, עצות ודוגמה אישית. לעומת דמות זו, מן העבר השני נתקלים אנו בדמות רבנית יוזמת אשר מנסה לתת מענה לשאלות

ובעיות בתקופת השואה. דמות זו רואה עצמה כמובילה ציבורית ונוטלת על עצמה אחריות אישית וציבורית.

הרב כמעודד, פוסק הלכה וכסמל

הציבור שהלך אחר הדמות הרבנית, וברוב המקרים הלך בעקבותיה אל מותו-מותם, ידע שאין לאל ידו של הרב לשנות את העתיד להתרחש, אבל נוכחותו אפשרה לרגעים האחרונים לחלוף בצורה מעט שונה, רגועה, אמונית. נוכחות הרב עוררה כוחות נפשיים והשלמה שחיקה את הציבור, ואפשרה לו ללכת אל מותו בגבורה פנימית. היא לא שינתה את הגורל הקרב, אבל היא העניקה לו משמעות נוספת.

אחת הניצולות מבור המוות בפונאר שעל יד העיר וילנה מתארת בעדותה:¹ "לפתע השגיחו עינינו בקבוצה של גברים שבראשם צעד רב ישיש כולו שיבה מעוטף בטליתו בידי אחז סידור פתוח, עבר לפנינו כדמות שלא

מעלמא הדין וקרא בקול "נחמו נחמו עמי" עברנו רעד... אך הליטאים ניכר בהם שהופתעו אך אחד מהם קפץ לעבר הרב ובמכה של קת רובהו הפיל סידורו מיזו, הרב קרס ונפל כשדמו שותת".

מקומו של הרב ההולך בראש קבוצה ההולכת אל מותה, תוך שהוא קורא בקול את בקשת הנחמה של הנביא ישעיהו, בוודאי הייתה לה השפעה על הסובבים ומקווים שלאחר מותם יחול שינוי מפנה בעתידו ומצבו של עם ישראל. הרב לא היה יכול לשנות את העתיד להתרחש, אבל יכול הוא ליצור התלכדות פנימית לחברי הקבוצה שעמו. יכולתו של הרב להקרין על הסובבים אותו את התקווה הבאה לידי ביטוי בנבואת ישעיהו, אפשרה להם ללכת לקראת מותם בצורה ישירה ומודעת. אותם ליטאים אמנם לא הבינו את תוכן דברי הרב אבל הם חשו היטב שהוא מקרין כוח ועוצמה שהם אינם יכולים ומוכנים לשאת אותה. עמידה זו נובעת מעוצמתו הפנימית של האיש והיא

מבטאת את סמכותו והשפעתו כאיש ציבור וקרב על הסובבים אותו גם בשעה שהוא איננו יכול לשנות בצורה כלשהי את גורלם הצפוי. ישנם מצבים בהם דווקא בשעות מעין אלו, מקומו של הרב כמורה הוראה האמור להכריע בבעיות הלכתיות שונות, גרם לכך שהוא לא היה עוד אחד מהציבור אלא הייתה מוטלת עליו אחריות כבדה לתת מענה לבעיות הלכתיות שונות, בעיות שעצם העלאתן מלמדת על מקומם הרוחני של יהודים רבים ברגעים שלפני מותם. וזאת בזמן שפעילותו של הרב נשארה והייתה בתחום הרבני בלבד.

הברכה שלפני המוות

הרב אשרי בספרו ההלכתי דן בכמה תשובות הלכתיות במה שהתרחש ביום האקציה הגדולה בגטו קובנה בח' במרחשוון תש"ב בו נלקחו כשליש מיהודי הגטו אל מותם בפורט התשיעי. באחת התשובות הוא מתאר את המקרה הבא:²

ואז במעמד זה ניגש אליי ר' אליהו מזורשה אחד מהפליטים שנמלט מזורשה לליטא בחפשו מפלט לנפשו... מכיוון שהכיר היטב את דרכם של הרשעים הללו, הוא ידע שחלק גדול מהניצבים על המגרש הזה ייספה ולא יזכה לדאות את אור החיים עלי אדמות... הוא שאל אותי מהו נוסח הברכה שעל מקדשי שמו ל' מוטל לברך... והוא אמר לי כי הוא רוצה לדעת בעצמו איך יברך אם חס וחלילה יגיע לכך ומלבד זאת הוא רוצה לקיים מצווה, אולי האחרונה בחייו, והיא לעבור בין הפקודים למוות וללמדם כדת מה לעשות אם תגיע שעתם האחרונה ולזכותם

שיברכו את הברכה כפי דין. ייתכן ואותו ר' אליהו היה זה שעורר את הרב אשרי מקיפאונגו הטבעי וטלטל אותו לצאת מאותה התכנסות פנימית אישית מאד הטבעית לרגעים אלו, אולם גם פה הן מצדו של ר' אליהו והן מצידו של הרב אשרי עצמו מדובר במעשה המשלב כמה אלמנטים וביניהם דמות של פוסק הלכה, מעודד ומעניק משמעות רוחנית לרגעים טראגיים אלו וסמל לנחישות ועוז רוחני הקושר רגע זה להיסטוריה יהודית רבת שנים של

יכולת של התב להקרב על הסובבים אות את התקווה הבאה לידי ביטוי בנבואת ישעיהו, אפשרה להם ללכת לקראת מותם בצורה ישירה ומודעת

התמסרות הגוף לרוח, מסירת עצמו למוות על קידוש ה'. אבל אין פה הובלה אקטיבית מנהיגותית.

בדרך לתא הגזים באושוויץ

אירוע נוסף בו ניתן להבחין במושגים של סמל ועידוד הוא בסיפור הגעתו של הרבי מבויאן, ר' משה פרידמן מגליציה³ בפסח תש"ד לתאי הגזים באושוויץ. אירוע זה נכתב על ידי אחד מעובדי הזונדרקומנדו שנכח במקום. הכותב המשוער הוא רב ודיין בעיירה מאקוב מאזובייצק הרב לייב לאנגפוס שהיה חבר בקבוצת המחתרת בזונדרקומנדו:⁴ היה זה בפסח 1944 הגיע משלוח

מוזיטל צרפת במשלוח זה היו הרבה אישים יהודים חשובים ביניהם היה הרבי מבויאן ר' משה פרידמאן זצ"ל אחד האישיים הלמדניים הגדולים ביותר ביהדות פולין, דמות פטריארכלית נדירה, הוא התפשט יחד עם כולם בכניסה לתאי הגזים, אחר כך נכנס אוברשטרומ פיהרר אחד. הרבי ניגש אליו ואמר לו בגרמנית כשהוא אחוז בדש בגדו: אתם רוצחי עולם אכזריים ושפלים אל יעלה על דעתכם שתכחידו את העם היהודי. העם היהודי יתקיים לעד ולעולם לא יעלם מזירת ההיסטוריה העולמית, אך אתם רוצחים שפלים מכם יגבה מחיר דמים יקר מאד, על כל יהודי חף מפשע תשלמו בעשרה גרמנים, זכרכם יימחה וייעלם לא רק כמעצמה אלא כעם ייחודי קרוב יום הנקם, הדם הנשפך יידרש מכם, דמנו לא ישקוט אלא לאחר שחרון הכליה הלוהט יישפך על עמכם ויכלה עד תום את דמכם החייתי. אחר כך חבש את מגבעתו וקרא בהתלהבות עצומה שמע ישראל! יחד עמו קרא כל הנוכחים שמע ישראל כולם היו חזורים התעלות רוחנית אדירה ואמונה עמוקה היה זה השראת רוח שאין משלה בחיי אנוש... הרבי העומד עם ציבור שכפי הנראה אינו כולל את חסידיו או המקורבים אליו והוא אינו מגיע ממקום מוצאו אלא בא מרכבת מצרפת עם דמויות ציבוריות חשובות נוספות וציבור יהודי רגיל. ציבור שכנראה אינו דובר גרמנית אך מתבונן במחזה בו הרבי ניגש לקצין הגרמני מטיח בפניו דברים קשים תוך כדי אחיזת דש בגדו, פעולה כשלעצמה מורה מי עומד לפני מי. בכך, הופך הרבי מעמד זה לרגע שאף אם המתבוננים לא

1. ר. קורצ'ק "להבות באפר" מרחביה 1965 עמ' 58.
2. שו"ת ממעמקים חלק ב' סימן ד'.
3. אמנם בתעודה זו מציין כותב הדברים את שמו של הרבי, אך יש להטיל ספק אם אכן היה זה האדמו"ר ר' מושיניהו שכנראה לא היה בוויטל, ובכלל יש בתעודה עוד כמה נתונים שאינם מסתדרים, אך כנראה הייתה זו דמות נאצלת שהכותב בטעות קושר אותה לר' משה מבויאן.
4. א. מארק, "ארבע תעודות מאושוויץ בירקאנו - בזוועות הרצח", מתוך: "גלעד", מאסף לתולדות יהדות פולין. כרך א', עמ' 309-335. בעיקר עמ' 311. ת"א תשל"ח.

5. רינגלבלום ביזמן בדצמבר 1940 מצטט את הרב קאנל הקובל על כך ששילמו לו שכר פסיקה רק 7 זל, "אתם נותנים לי שבעה זל ושומן חזיר עולה היום 15 זל" הקילו"ל. כך שבתקופה הראשונה של הכיבוש פרנסתו הייתה מפסיקת הלכה בנושאים שונים. ע. רינגלבלום, "יומן" עמ' 219.
6. צ'רניאקוב כותב ביזמנו בתאריך ה-20.6.41: "הופיע הרב קאנל וביקש שאם יהיה רב ראשי הוא היה רוצה לכהן במשרה זו", א. צ'רניאקוב, "יומן" עמ' 197.
7. רינגלבלום, "מסות ורשימות", כתבים אחרונים, כרך ב' עמ' 26. ראה גם הנ"ל "יומן ורשימות", עמ' 395.
8. זיידמן, "יומן" עמ' 56-55.
9. לוי א מפנסקו של המורה מיהודיה עמ' 148.
10. זיידמן הלל בכתבה מעיתון המודיע 27.6.1951.
11. עדויות במשפט אייכמן, חלק ב', עדות דוד וודובינסקי עמ' 1120-1121.
12. קובץ זכור כרך ד'.
13. זיידמן, "אישים שהכרת", עמ' 498-501.

לנו עדויות שונות על אותו אירוע. עדויות המלמדות על כמה גרסאות לאותה התרחשות באותם ימים, וקשה לדעת בבירור מהי העדות המדויקת והנכונה להתרחשות. העיקר המשותף בעדויות אלו הוא שגם לאחר שהות של שלוש שנים בגטו, הם מתכננים ומוציאים אל הפועל אפיית מצות.

מעשה זה של הרבנים שפירא ושטוקהמר מעבר להיותו ביטוי ברור לעשייה רבנית ציבורית מנהיגותית, הוא קשור גם לאחריות האישיית של המנהיג העומד מאחורי המעשה, שלא מסתפקת רק בהבעת הרצון והצורך להימצאותן של מצות בחג הפסח, אלא נותנת פתרונות של ממש למצות של פסח. למרות הביטויים ההנהגתיים האלו של שניהם עדיין ניתן היה למצוא גם היבטים של מעשים רבניים גריידיא בכך שהרב שפירא בחקירה על מקור הקמח עומד בסירובו ואינו מגלה לרוצח מאומה.

הרב שטוקהמר ממשיך להקפיד על קיום מצוות ובפרט בחג הפסח גם בשנה לאחר מכן בפסח 1945 לקראת סיום המלחמה. הרב שטוקהמר עבר לאחר כמה גלגולים במחנות עבודה, למחנה פלוסברג הנמצא בחבל באוואריה שבגרמניה, שם הוא שהה עד פטירתו שלושה ימים לפני השחרור.

צום במהלך כל חג פסח

אחד הניצולים מר דב ברל מספר¹³: "הוא (-הרב שטוקהמר) שמר על המצוות במסירות נפש רבה בחג הפסח תש"ה, הוא חג הפסח האחרון בחייו, שהיה גם חג הפסח ערב השחרור, נזהר מטעימת חמץ. << ידעתי שזהירות זו משמעותה

אפיית מצות במחנה ריכוז

עד המעיד על מאורע זה הוא פרופ' דוד וודובינסקי בעדותו במשפט אייכמן¹¹:
שאלה - כאשר הייתם כבודזין בשנת 1944 לקראת חג הפסח אפיית מצות, נכון?
תשובה - נכון.

שאלה - איך עשיתם זאת?
תשובה - אנחנו אפינו מצות כמו שאמרתי. היו בקבוצה שלנו שני רבנים, אפינו מצות בתנוד שעבדנו שם. העברנו על גופנו את המצות. שניים מאתנו נתפסו, היה כבר מפקד חדש שמו ליאופולד אוברשוטרמפירר הוא ציווה להכות וגם בעצמו הכה. אחד מהם היה הרב שטוקהמר שהכו אותו על גוף ערום, השני היה איזה דוקטור...

עדות נוספת היא עדותו של משה מרדכי וינשטוק¹²:
הפסח הראשון שלנו במחנה הריכוז התקרב. קבוצת חרדים ובראשם הרב דוד שפירא והרב שמשון שטוקהמר החליטו לאפות מצות לחג ויהי מה. מבחינה טכנית הדבר היה בר ביצוע כי עבדנו בבית מרחץ בו מצוי תנוד. סיימנו את מלאכת האפייה תוך שעתים את כמות המצות חילקנו למנות שוות בין המשתתפים כל אחד נתבקש להעביר את המצות שלו מבית המרחץ לשטח המחנה.

מיד עם עזיבתנו את בית המרחץ פגשנו מולנו את מלאך המוות האונטרשטורמפירר. הרוצח הארוך שם לב שהרב שפירא מסתיר משהו מתחת לבגדיו כשראה כי מדובר בחבילת מצות קפץ כנמר פרא והחל לחקרו על מקור הקמח. הרב שפירא עבר חקירה זו בגבורה ולא גילה מאומה לדוצח..."
זהו מקרה מעניין מכיוון שיש

הרב שפירא והרב שטוקהמר מוארשה

ניתן לראות זאת דרך מעשיהם של שני רבנים חשובים שדמותם לפני המלחמה לא הייתה מוכרת במיוחד, ואילו בגטו וארשה הם פעלו רבות למען הציבור בעיקר בנושאים הקשורים לעבודתם הרבנית הציבורית. הרב דוד שפירא והרב שמשון שטוקהמר שניהם כיהנו כרבנים עוד לפני המלחמה וגם בימי הגטו בווארשה. כפי הנראה, יכלו לברוח מהגטו ולהסתתר תחת אזרחות זרה, אבל הם בחרו להישאר עם הציבור היהודי בגטו ולהתמיד במילוי תפקידם הרבני. רבנים אלו הם דוגמה לדמויות שבין המלחמות היו יחסית משניות מבחינת מנהיגותם הציבורית - הם לא הנהיגו חצרות חסידיות או קהילות גדולות, הם לא עמדו בראשות ישיבות או בתי מדרש ידועים - אבל למן הכיבוש הגרמני ובוודאי במהלך קיומו של הגטו שמם נזכר בהקשר לניסיונות ארגון וסיוע ציבורי. הם היו הרבנים האחרונים שנתרו בגטו ולאחר הגירוש הגדול ובמהלך דיכוי המרד בגטו הם הועברו למחנה בבודזין בו הם שהו בפסח שנת 1944¹⁰.
הפסח אותו הם חגגו במחנה העבודה, היה שונה מחג הפסח שקדמו לו במציאות של חיים יהודיים בגטו בו פעלה בצורה חלקית אבל חוקית הקהילה היהודית. לקראת בואו של חג הפסח בעודם במחנה ריכוז, הם התחילו להתארגן לאפיית מצות מרוכות וציבורית לקראת חג הפסח. על התארגנות זו ומה שהתרחש בסופה ישנן מספר עדויות, השונות בחלק מהפרטים, אם כי הם שוות בעיקר ומכלול ההתרחשות באותם ימים לפני כניסת החג.

הרב כסמל ודוגמה אישית

על כן, נראה שהרב נוקט בצעדים המהווים סמל לציבור כמי שאינו מקבל עליו את הגירוש בהכנעה, וכמי שאינו מצייט באופן טוטאלי להוראות הגרמניות ומנסה לעורר את יושבי הגטו מתחושת ההשלמה עם גורלם. ייתכן ודווקא הרב קאנל שעסק רבות בגטו, במציאת פתרון קבורה לאותם מתים שהושלכו ברחובות כחפץ ללא דורש (ידועה אותה תמונה בה נראה הרב קאנל בסרט ארכיון מגטו ורשא ניצב ליד בורות קברי האחים בבית העלמין ונושא תפילה), וכאב את בזיון המת שהשתלט על הגטו - רצה להוות דוגמה ליכולת לקחת את האחריות על מותו.

מנהיג רבני - עשייה ציבורית ואחריות אישית

הגדרת עשייה של מנהיגות במובנה הראשוני היא עשייה שיש בה פנייה כלפי חוץ, היינו עשייה לתועלת הציבור הסובב. המנהיגות איננה פועלת רק לשרידותה של המסורת והערכים אלא מגמתה לאפשר את התקיימות הקהילה והחברה כולה. אמנם המנהיגות בדרך כלל מהווה מופת ודוגמה להתנהגות אישית נאותה, אבל מגמתה כגוף הנהגה היא איננה עיסוק בסמלים, עידוד ושימור, אלא בעיקר בצרכי ובעיות הציבור הרחב ובניסיון לתת להם מענה. זאת דרך עשייה רבנית אקטיבית המובילה את הרב מתפקיד רב לתפקיד רב-מנהיג.

הלל זיידמן כותב ביזמנו⁸:
כפי שהתברר אחר כך גילה הישיש התנגדות הוא ניסה לחטוף את האקדה מן החייל הגרמני ששמר עליו... מובן שנורה ונהרג בו במקום אבל את מבוקשו השיג לא נתן עצמו לגידוש וגם בא לקבר ישראל.
אברהם לויין כותב⁹:

סיפרו שהרב קאנל מוארשה החליט למוות כדי לבוא לקבר ישראל. כשנתפס סירב להיכנס לקרון, ה'נדרם ידה בו והרגו משאלתו נתמלאה: בא לקבר ישראל.

מעשהו של הרב קאנל היה חלק משיחת היום של הציבור היהודי בגטו והוא הותיר חותם ציבורי רחב, כפי שניכר מכך שהוא מוזכר ביזמנים רבים. יכולתי לשייך את פעולתו זו של הרב קאנל לקטגוריה של מנהיגות רבנית הקוראת לציבור לעשייה אקטיבית של התנגדות ומרי נגד הגרמנים, אך אני חושב שזה יומרני ולא לכך התכוון הרב קאנל משום שבכל היזמנים ידעו הכותבים בני אותה תקופה ומקום, לציין שמטרת הרב קאנל במעשהו היא איננה מתוך רצון לעורר מרד ולעודד את הציבור להימנע מלנסוע למזרח, אלא היא נבעה מתחושתו שבגיל זקנה הוא איננו מסוגל עוד לסבול ולנסוע ללא נודע, ולכן רצונו להיקבר בקבר ישראל בווארשה. יחד עם זאת, בל נטעה ונבין את מעשהו כמעשה גריידיא של זקן שאינו מסוגל לסבול את הטלטול וחפץ בעיקר לנוח בשלום, כאשר בהגיע זמנו למות חפץ להיקבר בקבר ישראל. זאת מכיוון שבולטת בעשייתו זו נקודת הסמליות וכן התחושה שהוא עושה דברים כאמירה ציבורית וגם לפחות לפי מקור אחד ממנו עולה שהרב חטף את הנשק - סימן שלא מדובר בזקן מותש שרצה לסיים את חייו בצורה שקטה ורגועה.

מבינים את שנאמר ולגביהם אין בדברים עצמם עידוד והתעלות, האקט עצמו מרומם אותם בהמשך, כפי שמתאר הכותב, לכדי התעלות רוחנית והתלהבות שבאה לידי ביטוי בעת קריאת שמע. לעיתים קשה אף להבחין בתוך תחום העשייה הרבנית הזו בין עשייה הנובעת מתפקיד הרב לבין עשייה הנובעת מאישיותו של הרב כאדם פרטי.

סיפור מותו של הרב קאנל מוארשה

אדגים את דבריי דרך סיפור מותו של הרב יצחק מאיר קאנל מחשובי הרבנים בווארשה. הרב קאנל כיהן כסגן יושב ראש אגודת הרבנים בפולין והיה מזקני הרבנים בווארשה בתקופה הראשונה של הכיבוש הגרמני. "הרבנות" כמוסד לא נתקיימה עוד. רבנים יחידים, שעונו לעיתים קרובות ברחובות ונשארו יושבים בבתיהם תדיר היו מנהלים את חיי הדת הנורמליים⁵, לאחר מכן עם מיסוד הרבנות הוקמה ועדת רבנים בגטו בה היה הרב קאנל חבר פעיל⁶. הרב קאנל הגיע למותו בתקופת הגירוש הגדול מגטו וארשה בקיץ 1942. רגעיו האחרונים ורציחתו מתוארים בכמה יזמנים שנכתבו באותם ימים. עמנואל רינגלבלום כותב⁷:

הרב הודיע לבני ביתו שאם יבוא לקחת אותו לאומשלאגפאלץ, יגלה התנגדות כדי שייזו בו ויהרגוהו יזבא לקבר ישראל. ואמנם כך היה כאשר גררו את הרב לעבר הקרונוה התנגד נורה ונהרג.

מודל של עשייה רבנית כסמל לשימור ושרידות דתית וכעידוד חברתי. ומאידך, הכרנו רבנים שפעלו כמנהיגים ועיצבו יעדים של עשייה ציבורית מתוך אחריות מנהיגותית המבינים את גודל השעה וגודל ההזדמנות

בבליוגרפיה

- אהרונסון י"מ. עלי מרורות. בני-ברק, תשנ"ו
- אושרי אפרים. ש"ת ממעמקים. אחים גרויס. תש"ט. ניו יורק.
- דבורז'צקי מ. מחנות היהודים באסטוניה. 42-44. תל-אביב, תש"ל.
- זיידמן הלל. אישים שהכרתו די יידישע וואך. ניו יורק. תשי"ז.
- זיידמן הלל. יומן גיטו וארשה די יידישע וואך. ניו יורק. תשי"ז.
- לוי א. מפנקסו של המורה מיהודה. בית לחמי הגטאות. ת"א. תשכ"ט.
- לוי יצחק (עורך). אלה אזכרה. ניו-יורק. תשי"ז.
- מארק א. ארבע תעודות מאושוויץ בירקנאו - בזוועות הרצח. מתוך "גלעד" מאסף לתולדות יהדות פולין, כרך א'. תל-אביב. תשל"ח.
- צ'רניאקוב א. יומן ורשימות יד ושם. י-ם. תשנ"ג.
- קורצ'ק ר. להבות באפר. מרחביה. 1965.
- רינגלבלום ע. מסות ורשימות כתבים אחרונים. יד ושם. י-ם. תשנ"ד.
- רינגלבלום עמנואל. יומן ורשימות. דפוס דף נוי. י-ם. תשנ"ג.
- קובץ זכור, חלק ד'. אגודת זכור ב"ב. תשמ"ג.
- עיתון "המודיע". מאמר זיידמן הלל. 1951. 27.6. ירושלים.
- ודובינסקי דוד. עדויות משפט אייכמן, חלק ב'. מרכז ההסברה. י-ם. תשכ"ג.
- עדות. ביברשטיין א. אי"ש 03/2362.

צום במשך שמונה ימים תמימים ...

ניסתי להשפיע עליו שיטעם משהו משום פיקוח נפש. על זה ענה: יודע אני את הדין אבל יש לי עוד טעם חשוב וזהו: ישנם כאן במחנינו 2,500 יהודים, מן הדין שיהיה לפחות יהודי אחד שיימנע מאכילת חמץ. אולי ידוע לכם יהודי אחר שאינו שם אוכל חמץ בפיו, כי אז ייתכן ואני אמלך בדעתי אם להמשיך בזה או לא. אבל מסופקני אם נמצא כזה, לכן החוב מוטל עלי שאני אהיה היהודי היחיד בין אלפיים וחמש מאות יהודים השומר על איסור חמץ בפסח והריני ממלא חובה זו באהבה ובשמחה" כהמשך לדוגמא בדבר קיומה של מנהיגות רבנית הפועלת במישור הקהילתי ובעשייה ציבורית, ניתן לראות דוגמא נוספת בה פועלת המנהיגות הרבנית תוך כדי סיכון עצמי הנובע מתוך אחריות רבה לעתידה וקיומה של החברה היהודית.

הנהגת רבני העיר קרקוב

בעיר קרקוב שנבחרה כעיר הבירה של הגנרל גוברמאנט ומקום מושבו של המושל הכללי ד"ר הנס פרנק יצאו צווי הגירוש כאשר הראשון יצא ב-18.5.40. בעקבות צו גלות זה שעורר פחד וחשש רב ביהודי קרקוב הורכבה משלחת של נכבדים ובראשם רבני העיר הרב שמלקה קורניצר, אב בית הדין, בנו של הרב נחמיה יוסף קורניצר, רבה האחרון של העיר, הרב שבתאי רפפורט והרב מאיר פרידריך. משלחת זו פנתה אל המטרופוליט הקתולי, ההגמון של העיר קרקוב, אדם ספיהה (Sapieha) וביקשה ממנו להשתדל אצל המושל פרנק שהיה גם הוא קתולי, לפעול למען הפסקת גירוש היהודים מהעיר.

אכילת טריפה בהוראה רבנית

דפוס פעולה מנהיגותי-רבני אחר ניתן לראות בדמותו של הרב יהושע משה אהרונסון שהיה רבה של העיר סאניק הקרובה לווארשה ובימי המלחמה הגיע למחנה העבודה בקונין. בספר הזיכרונות שלו שבחלקו הוא יומן מימי השואה עצמם ובחלקו נכתב לאחר השואה, הוא כותב:¹⁴

"היות שנמצאו במחנה רבנים ותלמידי חכמים, החל זיכוח בנוגע לאכילת תבשילי הטרופות. היו שגרסו שרק אם נחלש עד לאפיסת כוחות מותר יהיה לאכול מהטרופות, לעומתם סבור הייתי שהיות שהדבר כרוך בסכנת נפשות חייב כל אחד לאכול מיד ולא לחכות ליציאת נשמה. כשראיתי שרבים מתלבטים אם לאכול מהמרק הטרף, לקחתי כף מרק ברדף, ברכתי בקול רם "שהכל נהיה כדברו" ואכלתי. הסברתי לסובבים אותי שמשמעותן של מילות הברכה שהכל נהיה כדברו, הם שכל מה שבא עלינו הכל מאתו יתברך ואנו מצווים לחיות ולקיים את נפשוננו, דברי אכן השפיעו ורובם אכלו את המרק..."

מעשיו של הרב אהרונסון משקפים את השינוי בין העשייה הרבנית הפאסיבית לבין העשייה המנהיגותית-הרבנית האקטיבית, וזאת בכך שהרב לא הסתפק רק בהוראת ההלכה להתיר להם לאכול טריפה, אלא לקח אחריות אישית כמנהיג בכך שהיה הראשון שאכל טריפה וזאת כדי שאחרים לא ירתעו מכך. על ידי מעשה זה לא רק

שהורה הפוך מנורמה רבנית שמנסה לשמר את ההלכה, אלא אף יישם את פריצת דרך זו של ההלכה. במעשהו זה האישי, הבין הרב אהרונסון שזו הדרך היחידה להראות לציבור את הצורך בתקופה נוראית זו להתעלם מהאקסיומות ההלכתיות של העבר.

ביטול צום יום כיפור בהוראה רבנית

דוגמא נוספת היא סיפורו של רב אלמוני ממחנה קלוג שבאסטוניה בשנת 1944 על פי המסופר הוא פנה אל יהודי המחנה בערב יום כיפור ואמר להם את הדברים הבאים:¹⁷ **"יהודים אני מבקש מכם אל תצומו! הן כל השנה צמתם. העבירה של כולכם אני לוקח על עצמי. כשאבוא לעולם האמת אגיד: אני מקבל עלי את העונש עבור חילול יום הכיפורים על ידי עדת היהודים המחנה קלוג. אני אשר ציוויתי עליהם שלא לצום אני שביקשתי מכם דווקא לאכול כדי שתוכלו לעמוד בפני ימי האימים שעוד מחכים לכם וכדי שתישארו שארית לישראל! אני לוקח עלי את חטאת כל הקהל הקדוש."**

אותו רב אלמוני הוראה בעצם המאבק על הקיום הפיזי את היעד העיקרי מדרך את הציבור סביבו, ואיננו יודעים בכמה אנשים מדובר, שלא לצום ביום כיפור, אלא להמשיך לאכול כרגיל כדי שכוחו של אף יהודי לא יגרע מפאת הצום. הרב לוקח על עצמו את האחריות של עבירות ובכך הוא מנסה להוריד מהם תחושת אשמה כלשהי. זוהי דוגמא לדמות רבנית הלוקחת אחריות מתוקף עמדתה כמנהיגות רבנית בעלת אמירה הלכתית חברתית. רב זה איננו עסוק רק בשלו אלא הוא דואג להתקיימותם של היהודים סביבו ולכן הוא מוכן לקחת אחריות על מעשה העבירה, כביכול, שיש בכך, שהם אינם צמים

ביום כיפור. זהו דוגמא נוספת לעשייה שפניה הם אחריות מנהיגותית כלפי האחר ולא רק סיפור גבורה ייחודי אבל אישי באופיו.

עשייה רבנית מול רב הפועל כמנהיג

ראינו כי ניתן וראוי להבחין בין צד של עשייה רבנית לבין צד של רב הפועל כמנהיג. הטלטלה הכבדה העוברת על העולם בכלל והרבנות בפרט למן הכיבוש הגרמני פותחת ומבהירה אפיקי עשייה ורובדי רבנות פחות מוכרים מבעבר. ציינתי במאמרי זה מספר דוגמאות הבונות מודל של עשייה רבנית כסמל לשימור ושרידות דתית וכעידוד חברתי. ומאידך, הכרנו רבנים שפעלו כמנהיגים ועיצבו יעדים של עשייה ציבורית מתוך אחריות מנהיגותית המבינים את גודל השעה וגודל ההזדמנות. זה המקום להוסיף ולהבהיר שלקבוצה הראשונה ניתן לצרף אלפי רבנים שפעלו בעיריות, בגטאות ובמחנות בדרך של עידוד, שיחות תורניות, שיעורים, טישים חסידיים, הוראות הלכתיות ועוד. כפי שניתן להכיר דרך עשייתם של הרבי מסוכצ'וב ואלכסנדר בתוך גטו ורשא או במעשיו של הרב נחמיה אלטר (אחיו של האדמו"ר מגור) בגטו לודז' ועוד שמות שהזכרתים במאמרים אחרים שכתבתי, כגון: מנהיגות רבנית - רבדי הביניים.

כמו כן, לקבוצה השנייה שפעלה כמנהיגות רבנית ניתן לצרף מספר רב של רבנים-מנהיגים שפעלו בערים, בגטאות ובמחנות בדרך של פעילות מול הרשויות, יוזמות לפעולות ציבוריות, הכוונת הציבור

לפעולות עזרה וסיוע תוך כדי קריאה נכוחה של תמונת המצב ויכולת לראות את הצורך לשינוי הלכתי הנובע מעצם השעה. בקבוצה זו אפשר למנות את ועד הרבנים בגטו לודז', הרב עקיבא המרלינג מקרוסנו רבני לובלין והסביבה ועוד. ראוי לציין שהיכולת שלנו להתחקות אחר פעילות זו קשה ביותר בשל מיעוט מסמכים ועדויות מתקופה זו. אך יחד עם זאת יש די על מנת שנוכל לנתח וללמוד על תבנית פעולה כזו או אחרת שהתקיימה. עיסוק בדמותם של רבנים ומנהיגים הוא עדיין בראשית דרכו ותחום זה המתלבן, נחקר ומעובד זה כמה שנים במספר מחקרים מקיפים שכבר נכתבו ונכתבים ב"שם עולם", ואי"ה יזכו לפרסום מקיף ורחב וייבנה מסד מחקרי ראוי לעוד ועוד חוקרים ומחקרים בתחום זה. תקוותי כי מאמר זה האיר עוד זוויות ותרם עוד פן למחקר זה.

14. ע. רינגלבלום. "יומן", עמ' 238.

15. ראה עדותו של א. ביברשטיין, ארכיון י"ש. 03/2362. עמ' 27.

16. "עלי מרורות" יומנים ושו"ת הגות בשואה - כתבי רבי יהושע משה אהרונסון רבה של סאניק - מרבני פתח תקווה בין המצרים, בני ברק תשנ"ו, עמ' 135.

17. מובא אצל מ. דבורז'צקי, מחנות היהודים באסטוניה 1942-1944, תשל"ל.

2012 אירועים מיוחדים

המראיינים של פרויקט תיעוד סטיבן שפילברג, הגיע למכון לסייר במרחב ההתבוננות. הסיוור נערך על ידי הרב משה חבה [6].

פברואר

■ נפתח **קורס מדריכי פולין תשע"ב**. הקורס החדש מתאפיין בפסיפס אנושי רחב הכולל דתיים, חילוניים וחרדים, ישראלים ועולים ותיקים מחבר העמים ומאתיופיה. פסיפס אנושי זה מציף תובנות ותחומי עניין לא שגורתיים, יוצר הפרייה הדדית ומקשר בין המשתתפים לבין אוכלוסיות שאין להם בחיי היומיום קשר אליהן. הקורס הינו שנתי ומעניק לבוגריו תעודת הסמכה ורישיון הדרכה לנוער ישראלי בפולין מטעם משרד החינוך. ייחודו של הקורס בשימת דגש נוסף על שאלות הקיום וההתמודדות וכן על היכולת לשנות גישה בהדרכה העתידית שלהם בפולין ולעבור ממרכז הסיפור וההזדהות אל עצם התובנות הנובעות ממנו [7].

16 המשך בעמוד

בנושא השואה [4].
■ **חנוכת תערוכת הפסלים** - 'אזכור את הדרך אזכור את הבית' - חנוכת תערוכת הפיסול של האומן **שמעון רזניק** התקיימה במכון 'שם עולם' כהוקרה לפסל האומן שתרם מפסליו לתצוגה קבועה במכון [5].

■ **אנשי צוות מדעטק** ובראשם **ד"ר רונן גיר**, מוזיאון לאומי למדע, טכנולוגיה וחלל, חיפה, ביקרו במכון 'שם עולם' במטרה לפתח קשרי שיתוף פעולה עם מדעטק לחשיפת תגליות בטכנולוגיות שונות שנתגלו בתקופת השואה, למרות מצוקת היהודים. כמו כן, מטרת הביקור הייתה לתאם ולחבר בין קבוצות שמוגיעות לסיור במכון 'שם עולם' ומקבלות סיור המשך במדעטק.

■ התקיים מפגש אצל **עו"ד גדעון פישר** בנושא: **הקמת ועדה כלכלית מייצגת למכון 'שם עולם'**. בפגישה זו נכח גם

רו"ח גיל הוד אשר הביע רצון ליטול חלק ולסייע למכון 'שם עולם'. כמו כן, הסכים רו"ח הוד לעמוד בראש הוועדה הכלכלית המייעצת שמטרתה לסייע וללוות את מכון 'שם עולם' בפעילותו הכלכלית לקראת הקמת מבנה קבע למכון. בוועידה הכלכלית חברים: עו"ד גדעון פישר ממשרד עו"ד פישר, רו"ח גיל הוד, ומר איתמר דויטשר, מנהל אלקטרה נכסים.

■ **צוות עיתון לגמלאים בנתניה** בראשות **ד"ר אגוזי**, שהיה מבכירי

שהועלו במהלך היום היה קשר לתופעות ולתהליכים שהסגל הבכיר של השב"ס עומד מולם. לדוגמה: לעמוד מול אסירים שהם במצב של נידוי חברתי ולתת להם נגישות, תקווה, לבנות עבורם קשר לעולם

ינואר

■ במכון 'שם עולם' התקיים **יום עיון וסיור במרחב ההתבוננות לסטודנטים ממכללת כרמל** הלומדים קורס בנושא התמודדות ורוח בתקופת השואה. קורס זה הינו חלק ממיזם 'שם עולם' באקדמיה, הפועל במרכזים אקדמיים שונים במתכונת המשלבת קורס סמסטריאלי וכתבת עבודת חקר. מכללת כרמל הינה הסנונית הראשונה של מיזם זה במגזר החרדי [1].

■ **מר אהרון פרנקו**, נציב שירות בתי סוהר (שב"ס) והסגל הפיקודי השתתפו ביום עיון בנושא **'הכרעות של מנהיגות ושל בעלי תפקידים יהודים במערכת הגרמנית'**. במהלך יום העיון הושם דגש על יכולותיו של אדם במצב של מצוקה משתקת להצליח להתנתק מכך ולהפעיל תעצומות נפש אדירות. לכל הנושאים

2012 אירועים מיוחדים

המשך מעמוד 15

המכון - מה שהיה ומה שיהיה, מפי הרב קריגר. לאחר סעודת שבת נערך טיש חסידי שלווה בסיפורים מיוחדים ומרגשים של חלק מחברי הצוות אשר שיתפו את הקהל בסיפור חוויה מיוחדת שעברו לאחרונה באחד המסעות שלהם לפולין. בשבת בבוקר לאחר קידוש רבא ניתן שיעור מאת הרב שמחה אריאל על "סגירת חשבונות בשושן הבירה" ולפני סעודה שלישית התכנס הצוות לדיון ושיח בנושא: "חשיפה ותקשורת - גבולות וקווים אדומים".

9

פעילות בר-מצוה לילדי עמק חפר.
ילדים אלו פועלים ביוזמת הוריהם בפעילויות שונות לקראת גילאי בת/בר-מצוה. במסגרת זו הילדים עוברים שלוש סדנאות במכון. האחת עוסקת בזהות יהודית בתקופת השואה. הסדנה השנייה עוסקת בנושא חברה ועזרה הדדית בזמן השואה ובתבונות להיום. השלישית - היכרות עם התפילה והסידור דרך סיפורים מתקופת המלחמה.

עולם' במרכז הימי בקיסריה. שבת הצוות התקיימה בשבת פורים, פרשת "כי תשא" בפורום של עובדי המכון ומתנדביו וכן חברי העמותה עם משפחותיהם. המפגש החל ביום שישי בצהריים בהתכנסות של כל הצוות באולם ושמיעת סקירה על פעילות

מרץ

'שם עולם' קהילות חו"ל (ציפור הנפש) -
מיזם של 'שם עולם' שפועל בחו"ל, בעיקר בקהילות קטנות בארה"ב, במזרח אירופה ובדרום אפריקה בניצוחו של **מוטי איזיק**. המיזם יוצר חיבור בין הקהילות בחו"ל לבין הזהות היהודית ומחדד את הקשר שלהם לארץ ישראל. מיזם זה נעשה בשלושה אופנים: הוא מכשיר מתוך הקהילה שליחים נודדים שדואגים לפעילות חברתית חד-שנתית בכל קהילה, מעביר פעילות חווייתית בנושאים שהוזכרו לנוער במחנות קיץ וכן מביא ארצה מנהיגות צעירה כדי להטמיע בהם את הזיקה לארץ ישראל.

שבת צוות 'שם עולם' וחברי העמותה -
"שבת אחים גם יחד". מסורת הקיימת מזה מספר שנים והיא לארגן שבת צוות 'שם

7

המסע השנה היה 'חיים במציאות של בין לבין' ועסק בדילמות ושאלות שעלו בתקופת המלחמה: חסידות מראשיתה ובתקופת השואה - בין גבהות הרוח לעממיות, דמותו של הרב ניסנבוים כמנהיג בין עולמות ויהודי סלוניקי באושוויץ - בין החיים כבודד לבין החיים בקהילה [8].

במכון 'שם עולם' התקיים יום עיון וסיור במרחב ההתבוננות לסטודנטים מחוגים שונים במכללת אריאל הלומדים קורס בנושא התמודדות ורוח בתקופת השואה. קורס זה הינו חלק ממיזם 'שם עולם' באקדמיה הפועל במרכזים אקדמיים שונים במתכונת המשלבת קורס סמסטרילי וכתיבת עבודת חקר.

פורום צמיחה והתחדשות -

פורום של מנהלים ואנשי חינוך מחדרה ערכו סיור במרחב ההתבוננות ושמעו הרצאה במכון שעסקה בהיסטוריוגרפיה של השואה [9].

במסגרת שיתוף פעולה המתגבש בין מכון 'שם עולם' לבין גוף הפועל בקמפוסים שונים ויוזם מסעות סטודנטים לפולין, יקבל מכון 'שם עולם' אחריות על עצם הדרכת הסטודנטים והעשרתם בתכנים לקראת המסעות בפולין. כדי לבדוק את דרכי התנהלותם בפולין כיום, הצטרף אליהם הרב קריגר למסע וחזר עם רשמים חיוביים, יחד עם זאת הוא מצא לנכון כי יש בהחלט מקום לצוות של 'שם עולם' להוסיף למסע תפיסה וזווית ראייה נוספת.

6

מנהיגות, זהות ואמונה בשעת משבר. נושא

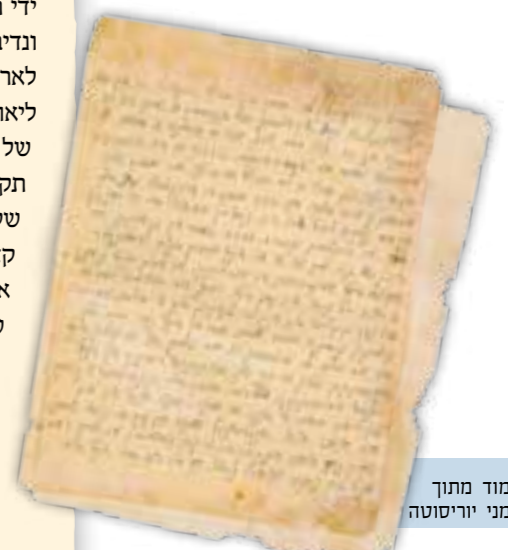

במסגרת השתלמויות חובה של מדריכי פולין בפועל נערכה השתלמות שעסקה בנושאים הבאים: "חיים במסתור" - אתרים לא מוכרים שבהם חיו יהודים במסתור, בשילוב תרשימים, צילומים ויומנים; "רשת הצלה" - ישיבות חסידיות שנפרשו כרשת הצלה לנוער היהודי ברחבי פולין; "עדי אייכמן" - צפייה בסרט חדש מבית היוצר של 'שם עולם' ובית הספר לקולנוע 'מעלה', העוסק במסרים של העדים במשפט אייכמן החיים בינינו והמסרים שלהם כיום, במבט שונה; "סדנה על דילמת היחיד והיחד" - דילמת קצה של אנשים מן השורה, מול הכרעות שניצבו לפתחם בשאלות ציבוריות.

מסע מעגלים שני. תלמידים משיבת צביה בדימונה הגיעו אלינו למסע מעגלים שני לאחר ששנה שעברה עסקו בנושאים -

מסמכים חדשים

עמוד מתוך יומני יוריסטה

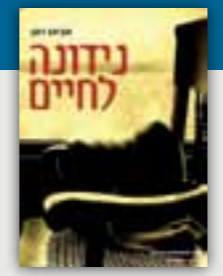
תרגום: חנה בר-חי

מייך עלינו על זה שהריונו לנו גג סטאשק התחיל לצעוק שהא נוס שמה מספ ימים הא הבחין במייסטר B מתעסק במשהו בפית המרתף כאשר הא ראה את סטאשק הא מייד הסתיר את הדבא מייד הבט את התוכנית שלהם מלמעלה וס הזרים ו מחור הצניד הקטן שהיה סתם הם רצו להורים עשן קראתי לחברים ואמרת שזה לא טוב הם רוצים לעשות לנו מה שעשו לקרובינו בטרבלינקה. רוצים להרעיל אותנו בגז וגם לשרוף אותנו. אנחנו צריכים מהר למצוא איזו שהיא עצה ואם לא, אנחנו אבודים יוזק האופטימיסטיס מבינינו שעוד האמין בהתנהגותם הטובה של בעלי הבית שלנו צעק עכשיו ואמה "חברה אולי בכל זאת רק נדמה לכם?" "בסוף אולי בכל זאת נאמר להם שאנחנו חושבים שהם רוצים להרוג אותנו ואז הם באמת לא יתחשבו בשום דבר ובאמת ירהגו אותנו." אח"כ כולם התחילו לדפק ולקרוא למייסטר B ולמהנדס K שיפתחו מהר פ סטפה התעלפה" מהר מהר תפתחו כי איננו יכולים לנשום ובעוד כמה דקות נמות".

יומני יוריסטה

צביקה וילנר |

בתקופת השואה אנו למדים על יוזמות אישיות של אנשים למציאת מקומות מסתור בתקופת השילוחים מהגטאות, אם על ידי מציאת מחבוא בעליות גג של פולנים או חפירה של בונקרים באדמה הכהנה לכניסה ושהות ממושכת בעת הצורך. ההימצאות במקומות מסתור מעין אלו, מלווה בסוגיות של התמודדויות לא פשוטות החל משאלת בחירת המסתתרים, ולאחר מכן ההקפדה היומיומית על התנהלות שקטה מפחד אנשי ה-SS המסיירים ומחפשים אחר מסתתרים וכלה בשאלות קיומיות בסיסיות של השגת מזון ותרופות. במקרים שונים, היכולת להימצא תקופה ארוכה במסתור, התאפשרה בזכות בעלי הבית הפולנים שנאותו להכניס אליהם קבוצת יהודים, אם על ידי תמורה כספית שקיבלו ואם מתוך טוב לב ונדיבות תוך סיכון שייתפסו על ידי הנאצים. לארכיון 'שם עולם' הגיע יומן שנכתב על ידי ליאון יוריסטה ובו הוא מתאר כיצד קבוצה של תשעה אנשים והוא בתוכם, חיה במשך תקופה בתוך בונקר חפור באדמה במרתף של פולנים שנאותו לקבלם, אך לאחר זמן קצר החלה הקבוצה להרגיש שבעלי הבית אינם מעוניינים עוד לסייע ובמהרה התברר שמנסים הם אף להרעילם ולהרגם כדי להיפטר מהם. לאורך כל שהותם במסתור, הם עומדים בפני התמודדויות לא פשוטות מכיוון שאם יבינו הפולנים שהם יודעים שהם מנסים להיפטר מהם, בוודאי יסגירו ליאון יוריסטה מתאר באופן מצמרר את הרגע בו הבינו שבעלי הבית מביימים חיפוש של הנאצים כדי שייכנסו למסתור ושם מנסים לחנוק אותם בהחדרה של גז: "נכנסנו אל תוך החור. לא היה לנו זמן ולא היה לנו אמון בהם, בכל אופן לקחתי אתי גרזן. הדבקת החור הייתה צריכה לערוך חמש שש דקות, אנחנו חשבנו שעברו לפחות עשר עד חמש עשרה דקות. כששמעתי מישונו מחטט על יד החור, התחלנו להרגיש מחסור באוויר לנשימה, אנחנו מרגישים שאנחנו הולכים ונחנקים. אנחנו מרגישים שבכל רגע נעשה יותר ויותר גרוע. הכוחות מתחילים לעזוב אותנו ומתחיל להחניק לנו. מהצינור הזה שיוצא החוצה לחצר, שאמור היה לספק לנו מעט אוויר הזרימו לנו איזשהו מין עשן. מייך, עלינו על זה שהזרימו לנו גז... קראתי לחברים ואמרת שזה לא טוב, הם רוצים לעשות לנו מה שעשו לקרובינו בטרבלינקה. רוצים להרעיל אותנו בגז וגם לשרוף אותנו. אנחנו צריכים מהר למצוא איזו

נידונה לחיים

אביהו רונן

"יומנה של חייקה שונה, הוא אינו אחד מהסיפורים, הוא תופס אותך בציצית ראשך ומטלטל אותך טלטלה הגונה כאילו רעדה האדמה תחת כפות רגליך, הוא חזק, הוא אמוציונלי דווקא משום שהוא מזמזג את החוויה הרגשית הראשונה הבלתי מסוננת עם דברים שבגדר האמת ההיסטורית". במילים אלו, נפרדה חייקה גרוסמן, חברת המחתרת בביאליסטוק, מחייקה קלינגר, חברת קיבוץ העוגן ששלחה יד בנפשה בשנת 1958. לאחר מותה של חייקה קלינגר יצאו היומנים שכתבה לאור, אך המילים האלו שנאמרו על קברה נותרו עלומות, שכן חלק ארי מן היומנים הושמט מהם, ולא במקרה. חייקה גרוסמן הייתה בין המעטים שקראו את היומנים במלואם לפני שצונזרו, והיא הבינה שיומנים אלו הם מסמך היסטורי נדיר, חושפני ונוקב. יומניה של חייקה נכתבו תוך כדי המלחמה. חייקה, חברת השומר הצעיר וחברת הארגון המחתרתי בגטו בעירה בנדין, מתארת ביומניה את ההתנהלות המחתרית בגטו.

חמישים שנה לערך חלפו מאז התאבדותה של חייקה ומרגע הפרסום של חלקי יומנה, וכעת חושף ד"ר אביהו רונן, בנה של כותבת היומנים, את כתבי אמו במלואם. מילותיה מאז שזורות בספר בניחוח מחקר מקיף ומעניין שעורך בנה, החוקר את האמת ההיסטורית שמאחורי מילותיה של אמו. בספר, נוסף על היומנים, קיימים מסמכים, עדויות, וראיונות, שבאמצעותם שוזר רונן תמונה מלאה של פעילות המחחרות בבנדין ובוורשה, ושבאמצעותם הוא מתחקה אחר דמותה של אמו שנעלמה מחייו כשהיה ילד בן תשע. יומניה של חייקה בעלי חשיבות רבה. הם מתארים את חברי השומר הצעיר בבנדין ובסביבותיה ואת אנשי המחחרות בצורה כנה ואמתית. הם מעבירים נכוחה את התחושות שליוו את אותם צעירים לאורך התקופה - את הלבטים, הכעסים, הבגידות והחולשות, ואת העשייה המשמעותית, הערכית והמוסרית. ביומניה עורכת חייקה חשבון נוקב עם היודנטר ועם אנשי המשטרה היהודית בבנדין.

"עוד יבואו חשבון עמם...", היא כותבת בשנת 1943, "היו ביניהם בודדים שעזרו לנו, אך אלה מעטים". היא אינה חוסכת ביקורת גם מראשי השומר הצעיר שישבו בארץ, "התרעמנו מאוד כיצד במשך ארבע שנות מלחמה לא הכירו אותנו, במאומה לא עזרו לנו בשעה שהיו בידיהם אפשריות כה רבות...". ספר זה מלמד רבות על תקופת המלחמה בבנדין ובזארז וגלמביה עד לחיסול הגטאות במקומות אלו, ואגב כך, הוא מתאר את הצד הרומנטי, הנערי והחובבני של פעילי המחחרות - שלקחו על עצמם משימה כבדה, אולי מעל ומעבר לכוחותיהם. ייחודם של היומנים הביא לצנזורם - כפי שמכנה זאת ד"ר רונן, והוצאתם כעת לאור במלואם, בשילוב ניתוח היסטורי כה מעמיק, שופך אור רב על התקופה בכלל, ועל הפעילות המחתרית בבנדין ובוורשה בפרט. הספר כתוב בשפה קולחת ונהירה, והפן ההיסטורי-מחקרי שזור בו עם הפן האישי באופן נפלא.

והארץ היתה תוהו ובהו וחשך על פני תהום **זרז** **אלוקים** **מרחפת**...

חגים חדשים

- היהודים צריכים חגים, הם לזכור חייבים מה בפסח היה ובפורים הם בוצעים אזני המן, לרשע הם סימן, זמזה - לימי מצרים עכורים. דגלון מגוון רב אורה-זכרון לתורה, לולב, סוכה - אהלים מלפנים. ככל שחור וטעם ומזכיר מדי פעם נסים ומאורעות זמנים. מלחמת האימים תעבור, שאת היהדות תגזור לרבעים, לקרעים ובתרים. היהודים קיומם לא יופסק, זבקר אחד הם יצאו מאי-סדק דרישת שלום מן המוות מוסרים.
- היהודים צריכים חגים, הם לזכור חייבים: נס הזותר את עמם למפלט. זבחג סוכות מלפנים ישתייר מאלה זמנים חג חדש - לא סוכה, כי בונקר-מקלט. זפעם בשנה, ביום החרות, אורחים יזמנו כיאות לבונקרים, אצטבות, משכבים. במרתפים- מחילות יורו בתפילות לבבות, שאמונה וגיל במ נבים. לפולחן יהא אז את, כשיל וקורנס, צום יהא כבימי הצרה. זיבכו הזקנים, הצעירים מאזינים בימי אקציות, מצוד מה קרה.
- לילדים אז יוגד: כאן, בבונקר-מקלט שבועות, חודשים בלא אויר לנשימה, ליד קיר באפל מה הרבו לייחל למשב הראשון, לחרות, לחמה. הזקנים יתברכו, הצעירים יתבדחו: "סיג פרץ שוב הסב בדיבור. יפטפט הזקן, רק גזומה זאת, כעין על משה זים סוף הספור". ויצאו ממרתף ויקדמם טוב, שלו, זך יותר העולם החדש. דום, באור שיבהק סעודת ערב של חג תאכל: צלב הקרס בדבש.

לאחר השחרור יחגגו היהודים גירסה חדשה של חג הפסח. רעיון זה עומד בבסיס שירו של ולדיסלב שלנגל (תרע"ד-תש"ג, 1914-1943, נהרג בזמן המרד) שנכתב בגטו ורשה ותורגם בידי בנימין טנא. [מן המצר קראתי, עמוד נה]

"והגדת לבנך"

מכון "שם עולם" הינו הבית הנכון והמתאים לחומרים בהם יש היבטים של "התמודדות בשואה", הן בתחומי הדת, הערכים, המוסריות, האנושיות, החיים היהודיים, החינוך, רוח האדם ועוד.

דווקא ב"שם עולם" חומרים אלו יזכו לחשיפה ולשמעות רבה, בליווי סיפורו של כל מוצג.

אנו נוטלים על כתפינו אחריות לשיקום ולשימור מיוחד במידת הצורך, וכן להכנת עותק דיגיטלי שימסר למשפחות.

זיכרו - ההצלה היא כפולה ומכופלת:

בהקניית תנאי שימור נאותים

ושיקום לחומרים שבידכם, ההכרחיים להצלתם מפגעי הזמן.

בהנגשת חומרים אלו, אף

לכם המשפחות, בידועכם היכן

למוצאם בכל רגע. **בחשיפת**

חומרים נסתרים אלו, תורמים

אתם להנצחה ולשימור קורות

היהודים בשואה לדורות הבאים.

בהקמת "שם עולם" ליקירכם תוך

ציון שמות בקטלוג ובתצוגה.

מבצע לאומי להצלת חומרים מתקופת השואה

מכון שואה ואמונה "שם עולם" פונה אליכם - שרידים ומשפחות ניצולי שואה, במטרה להפנות אלינו כל מסמך, חפץ או תמונה, מתקופת השואה ועד השחרור, וכן כאלו שיש בהם מהחיים היהודיים שלפני השואה ואלו שמיד לאחריה, במחנות העקורים וראשית הקליטה בארץ. **חומרים אלו יישמרו, יקוטלגו ויהוו "שם עולם" למשפחותיכם, אם בהצגתם בתצוגות ואם בהנגשה אליהם לחוקרים, אנשי חינוך וציבור רחב.**

הצטרפו אלינו: shemolam

www.shemolam.org.il

קו חם ליצירת קשר מיידית 04-6301636

שם עולם מכון שואה ואמונה לחינוך תיעוד ומחקר • כפר הרואה ע"י חדרה 38955

shemolam@shemolam.org.il • טל: 04-6301637 פקס: 04-6365929